ڕەخنەی دەقەکان

یا رەخنەی دەقناسی ناساندنێکی گشتی ڕەخنەی دەقەکان و ساغکردنەوەی دەقە ئەدەبییەکان دوو زاراوەی ئاشنان، زۆربەی کات وەکو هاووتای یەکتر بەکار دەهێنرێن و لەڕاستیدا کارکردنێکی هاوشێوەی یەکیان هەیە، بەڵام لەنێو نووسەرە تەقلیدییەکان زاراوی نساغکردنەوەی دەقەکان شتێکی باوترە ڕەخنەی دەقەکان شارەزایی و کارامەییەکە بۆ ئاشکراکردنی ئەو هەڵانەی کە لە دەقدا هەن و هونەری هێنانەدەرەوەی ئەو هەڵانەیە ئەم شێوازەی ڕەخنە بە ئامانجی گەیاندنی دەق بەرەو دروستی و ڕەسەنایەتی سەرەتایی خۆی سوودی لێ وەردەگیرێت و دەکرێت لە چەند بارودۆخێکی فراوانتر لەوە، کە تەنیا نوسخەیەک لە دەقەکە بوونی هەبێت، یا چەندن نوسخە و چاپکراوێکی زۆری بەرهەمەکە بوونی هەبێت بەکار بهێنرێت ڕەخنەی دەقەکان کە پێشی دەڵێن ڕەخنەی دەقناسی یا ڕەخنەی دەقی، وێڕای ئەوەی کە بنەما و دەسپێکێکە بۆ شێوازەکانی دیکەی ڕەخنەی ئەدەبی، بە پراکتیترین و پتەوترین تێڕوانینیش لە ڕەخنەی ئەدەبیدا هەژمار دەکرێت کاتێک کە ڕەخنەی دەقەکان لەسەر شکڵی ساغکردنەوەی دەقەکان دەردەکەوێت

ڕەخنەی دەقەکان و بەرهەمە هاوچەرخەکان

ڕەخنەی دەقەکان بەپێچەوانەی بۆچوونەکان تەنیا بەرهەمە کۆن و دەستنووسەکان ناگرێتەوە، بەڵکو دەکرێت لەبارەی دەقە هاوچەرخ و بەرهەمە چاپکراوەکانیش جۆرە ڕەخنەیەکی ڕاست و شیاو بێت، چونکە هەر بەرهەمێکی ئەدەبی هاوچەرخ دەکرێت بەهۆی چەند هۆکارێکەوە لایدابێت لەوەی کە نووسەر مەبەست و مەرامی لێ بووە، لە دەقی دەستنووسدا دەشێ وشەیەک سڕابێتەوە یا بە ڕێنووسی هەڵە نووسرا بێت و هەمان ئەم هەڵەیەش کەوتبێتە ناو دەقەکەوە و ئاشکرایە کە وازهێنان و پەراوێزخستنی ئەم کێماسییانە دەبێتە هۆی ئەوەی کە دەقەکە بە شێوەیەکی هەڵەدار بڵاوبێتەوە هەندێجار چاپە جۆراوجۆرەکانی بەرهەمێک کە کاتێکی زۆر بەسەر هەوەڵین بڵاوبوونەوەی بەرهەمەکە تێنەپەڕیوە جیاوازیگەلێکی زۆر لەڕووی وشە و تەنانەت دەربڕینەکانیش نیشان دەدات و ئەم جیاوازییانە بە هەر هۆیەک بێت پێویستی بە بەدواداچوون و لێکۆڵینەوەی دەقناسی هەیە ڕەخنە و ساغکردنەوەی دەقە نوێکان هەندێجار بەشێوەی پێداچوونەوە و بەئاگاداری و داوای خاوەن بەرهەمەکە دەکرێت و دەرئەنجامەکەی بۆ بەها و مانەوەی دەقەکە شتێکی گرنگ و پێویستە هەر چۆنێک بێت، ئەگەرچی ڕاستکردنەوە و پێداچوونەوەی دەقە چاپکراوەکان تا ئەندازەیەکی زۆر لە دەقە دەسنووسەکان ئاسانترە، بەڵام دەقە چاپکراوەکانیش دەکرێت لە هەندێک لایەندا بە ئەندازەی دەقە بەدەست نووسراوەکان لەڕووی دانانەوە و نووسینەوەی دروستی وشەکان یا دەربڕینەکان کێشە دروستکەر بن

کورتە مێژوو و پێشینەیەکی ڕەخنە و ساغکردنەوەی دەقەکان

ڕەخنەی دەقەکان لە مێژووی لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکاندا پێشینەیەکی یەجگار کۆنی هەیە و دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانی بەر لە لەدایکبوونی مەسیح و لەنێو یۆنانییە کۆنەکاندا چالاکییەکی ناسراو و باو بووەساغکردنەوە و ڕەخنەی دەقەکان لەنێو زانایانی ئەسکەندەرییە بە تەوەرێکی لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکان هەژمار دەکرا، چونکە نوسخەگەلێکی زۆری بەرهەمە زانستی و ئەدەبییەکان، کە لە کتێبخانەکانی ئەسکەندەرییە دەپارێزران بۆ دەست گەیشتن بە دەقێکی پلاّفتە و مشتومالّکراو دەخرانە ژێر لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوەی ڕەخنەگرانە و ئەمیندارە کارامەکانی ئەم کتێبخانانە کە باناوبانگترینیان(ئەریستۆڤان) ی خەلّکی(بیزانس) بووە بە ڕاستکردنەوە و مشت و مالّکردنی شیعرەکانی هۆمێر لەوانە(ئەلیادە وئۆدیسا) و بەرهەمی تەواوی نووسەرانی یۆنانی باوانی هەلّساون باوانی کلّێسا پاشتر سوودیان لە زۆرێک لە تەکنیکەکانی ڕەخنەی دەقی لەسەر شێوازی بەکاربردنەکانی ئەدیبانی یۆنانی و ئەسکەندەری وەرگرت و بە جێبەجێکردنیان لەسەر تایبەتمەندییەکانی کتێبەکانی پەیمانی کۆن و پەیمانی نوێ(تەوڕات و ئینجیل)هەلّسان بە ڕاستکردنەوەیەکی ڕەخنەگرانەی کتێبی پیرۆزلە دەوروبەری سەدەی چوارەمی زاییینیدا

ڕەخنەی دەقەکان بە تەواوەتی جێگیر و فراوان بوو، تائەوەی کە (سانت ئۆگستی) یش ئەو توانا و دەرفەتەی بەدەستهێنا کە بابەتەکانی وابەستە بە ڕەخنەی دەقی بخاتە ژێر تیشکی تێڕامان و هەڵسەنگاندن کەلەپوری لێکۆڵینەوە دەقناسییەکان پاشتر لە سەدەکانی ناوەڕاستیشدا بەردەوامی هەبوو و بەهێز بوو و لە قوناغەکانی دواتریش سەردەمێک بەهۆی کێشکردنە تایبەتییەکانی خۆی سەرنجی هەندێک لە شاعیر و نووسەرانی گەورەشی بەرەو ڕووی خۆی ڕاکێشا بۆ نموونە (میلتۆن)ی شاعیری ناسراوی ئینگلیزی لەسەر بنەمای ئەو دۆکیۆمێنت و نووسراوانەی کە هەبوون چەند تێڕامانێکی لە ڕەخنەی دەقەکان هەبووە و گرنگترین کاری ئەو بریتییە لە پەراوێزنووسی و ساغکردنەوە و پێداچوونەوە بەسەر دەقە تراژیدییەکانی (ئۆرۆپیدس)ی شانۆنامەنووسی کۆنی یۆنانی ئەم پەراوێزنووسییە پێکڕا چاکسازی لە وشەکان و جێگۆڕکێی وشە و دەربڕینەکان و خاڵبەندی و هەندێک لە پێشنیازە دەقناسییەکان دەگرێتەخۆی شایەنی گوتنە ڕەخنەی دەقەکان بەشێوە زانستی ونوێکەی خۆی لە سەدەی نۆزدەیەمی زاینییەوە لەنێو ئەوروپییەکاندا بووە شتێکی باو ڕەخنە و ڕاستکردنەوەی دەقەکان لە کلتوری ئیسالمیشدا پێشینەیەکی دێرینی هەیە و وا دەردەکەوێت کە لە سەدەی سێیەم

وا دەردەكەوێت كە ڕەخنە و ساغكردنەوەی دەقە فارسییەكان لە سەدەی نۆیەم بەدواوە برەوێكی زیاتری پەیداكردووە، یەكێك لەو بەرهەمانەی كە لە دەوروبەری هەمان سەردەم بە بەرامبەركردنی چەند نوسخەیەكی كۆن ساغكرایەوە شانامەی باینسقەرییە، كە خاوەن ناوبانگێكی زۆرە لەپاش ئەوە لە سەردەمی سەفەویدا بەرهەمگەلێی وەك دیوانی حافز و مەسنەوی مەعنەوی و خەمسەی نیزامی خرانە بەر ڕەخنە و ساغكردنەوە لە سەدەكانی یازدەیەم تا سێزدەیەمی كۆچی نیمچە قاڕەی هیند بە یەكێك لە ناوەندە گرنگەكانی ڕاستكردنەوە دەقە فارسییەكان هەژمار دەكرا و بەرهەمگەلێكی زۆر لەڕێگەی ئەدیب و شیكەرەوەكانی ئەو وڵاتە ڕەخنەكاری و ساغكردنەوەی بۆ كرا لەم قۆناغەدا لە نیمچە قاڕەی هیند چەند ئەدیبێك پێیان نایە ناو مەیدانی ڕەخنەكاری دەقەكانەوە، كە بەشی زۆری تەمەنیان لەم پێناوەدا سەرف كرد بۆ نموونە عەبدولالەتیفی عەبباسی)لە ١٠٤٨ یا ١٠٤٩ی كۆچی- هەیڤی مردووە)حەدیقەی حەقیقی سەنایی لەسەر بنەمای چەندین نووسخە سا كردەوە و ئامادەكرد و نوسخەیەكی مەسنەوی مەعنەوی لەسەر بنەمای زیاتر لە حەفتا نوسخەی دەستنووس هێنایەكایەوە بەڵام لەگەڵ ئەمەدا ئەوەی جێگەی باسە ئەوەیە، كە ڕەخنە و ساغكردنەوەی پێشینان بۆ دەقەكانی پێشوو بەهۆی ئەوەی كە لە تەكنیكی زانستی و ڕەخنەكاری ئاگادار نەبوون و زۆربەی كات شارەزاییان لە قۆناغە زانستییەكانی نوسخەناسی نەبووە، بۆیە پڕن لە كێماسی و نادروستی و زیادەخستنەسەرە بێسوود و پاش و پێش كردنە ناپەسندەكان